

Takács Izolda

Szkülla és Kharübdisz között

Női kvóta vagy egy természetes, de évtizedeket igénylő
lassú változás a női akadémikusok arányában?

*„Rajta nagy istennő, áruld el igaz
szavaiddal: hogy tudnék menekülni a
szörnyű Kharübdisz elől is, s győzni a
Szkülla fölött, ha reátör az embereimre.”
(Homérosz; 1986: 194)*

Bevezetés

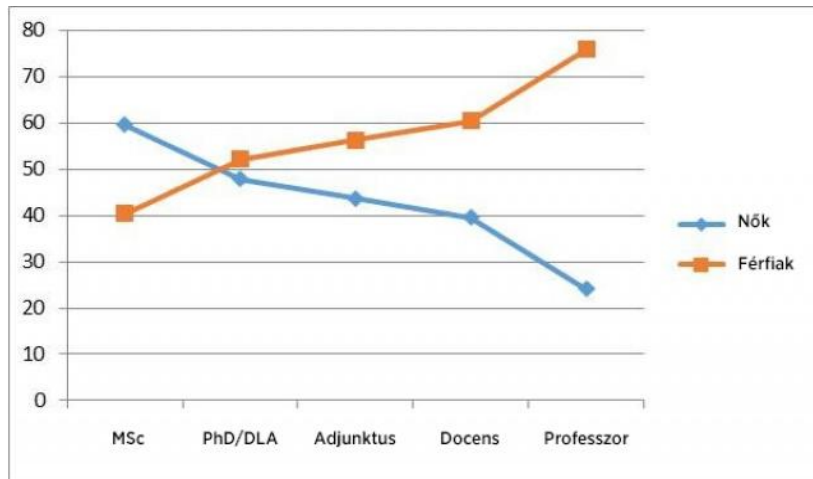
Amikor a Magyar Tudományos Akadémia tagjaira terelődik a kutató figyelme, elsőként a nemi összetettségét illető rendkívül nagymértékű aránytalanság tűnik fel. Míg 2004-ben az MTA rendes és levelező tagjai között 96% volt a férfiak aránya, 2014-ben 93,2%. Vagyis – hasonlóan más szférákhoz – a tanulmányi teljesítményükhöz képest csigalassúsággal növekszik a vezető beosztású nők aránya a tudományban és a felsőoktatásban (Illésné Lukács et al., 2011 : 94.; Grébics, 2015: 60 idézi Hadas, 2017:1391), noha ma már nyilvánvaló, hogy a férfiak egy hajszálnyival sem alkalmasabbak ezekre a pályákra (Hadas, 2017: 1391). Megállapíthatjuk, hogy az MTA doktorok körében a nők képzettsége már régóta, messzemenően meghaladja a tagsághoz szükséges követelményeket.

Jelen írás arra vállalkozik, hogy a témában megszólaló kutatók és akadémikusok véleményével kiegészítve, átfogó képet adjon a nők akadémiai tagságával kapcsolatos magyarországi helyzetről, továbbá, hogy felsorolja azokat a lehetőségeket és eszközöket, melyek segítséget /jelenthetnek abban, hogy a női akadémikusok aránya emelkedjék hazánkban is.

„Ó, a szám... a hüvös és közömbös!” (Radnóti Miklós)

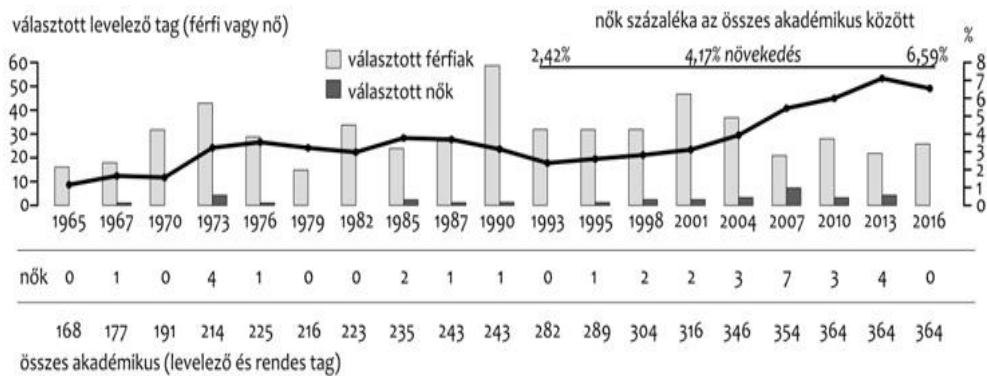
A tények által rajzolt mutatók és grafikonok aggodalomra adnak okot, nemcsak akkor, ha az évszámokra nézünk, de akkor is, ha Nyugat felé tekintünk. Vitathatatlan tény, hogy ha Magyarországon, annak ellenére, hogy a nők nagyobb arányban vesznek részt a felsőoktatásban a férfiaknál (50% fölötti az egyetemest végzetek között a nők aránya, a doktorok közötti arány 35%), de akadémiai

tagságuk aránya ennek ellenére sem emelkedik 7% fölé, ott súlyos társadalmi és egyéb okok keresendők.

1. ábra Nők és férfiak aránya a tudományos pálya egyes állomásain Magyarországon (2014)

Forrás: http://mta.hu/mta_hirei/attorni-az-uegplafont-kijutni-az-utvesztobol-elsokent-ult-ossze-a-nok-a-tudomanyban-kerekasztal-az-akademian-107103

2. ábra Nők a Magyar Tudományos Akadémián ötven év távlatában. 1993-tól 24 év alatt, 2,42%-ról, 0,17%/év növekedéssel, 4,17 %-kal nőtt a nők aránya a mai 6,6%-ra. Hay Diána 2016-os adatai.

Mert „[...] nehéz lenne vitatni, hogy egy ország agykapacitásának 50%-át ki-zárni a legfelsőbb elismerésből és az ezzel járó anyagi megbecsülésből az ország tudományának és haladásának hátrányára válik.” (Somogyi, 2016: 862).¹ Séllei Nóra *Professzornők a debreceni egyetemen* című tanulmányában pedig rendkívül következetesen feltette azt a megfontolandó kérdést is e témával kapcsolatban, melyet ugyancsak érdemes előtérbe helyezni, jelesül: „...olyan gazdagok vagyunk-e, hogy megengedhetjük magunknak, hogy a jelenlegi felsőoktatásban tanulók több mint felét kitevő nők szellemi potenciáját kihasználatlanul hagyjuk, amikor arról van szó, hogy tudományos pályára – vagy azon előre – lépnének?” (Séllei, 2015: 262).

Európa más országait tekintve például a brit Royal Societyben 2015-ben 30% nőt választottak az új tagok közé, idén 26%-ot. A német nemzeti akadémiában, a Leopoldinában (Halle), mely minden tudományágat képvisel, 2014-ben és 2015-ben is 33% nőt választottak, egy jól működő diszkriminációellenes rendszer alapján. (Somogyi, 2016: 862). Az Egyesült Államok Tudományos Akadémiájába a múlt évben beválasztott kilenc stanfordi professzorból pedig nem kevesebb, mint öt volt nő. (Soltész, 2016: 1130).

Ha ennek tükrében nézzük a legutóbbi magyarországi akadémikus-választást, ahol 26 férfit választottak meg, és egyetlen nőt sem, egyenesen tragédiának tűnik a helyzet. Ezzel a fordulattal itthon az eddigi 7%-os női arány is csökkent. Többek között ez volt az oka annak, hogy a 2016-os választás után több kutató is tollat ragadott, és fogalmazta meg véleményét a lesújtó eseményeket kommentálva. Elsősorban olyan írások születtek, melyek „elfogadhatatlannak”, „megengedhetetlennek” és „siralmasnak” aposztrofálták az eredményeket. A Magyar Tudomány hasábjain artikulált vitaindító vélemények elsősorban az akadémiai választási rendszerünket okolják a kialakult helyzetért. Somogyi Péter, az MTA rendes tagjának hipotézise szerint alapvetően Akadémiánk szavazási rendszerében van a hiba, és nem azért alakult így ez az arány, mert a magyar nők alkalmatlanabbak lennének a tudományos pályára, mint nyugati társaik. „A közgyűlésen megszavaztuk a huszonhat kiemelkedő férfi tudóstársunk levelező taggá választását a külső és tiszteleti tagok mellett, a tudományos haladáshoz való hozzájárulásukért. Én szégyellem, hogy egyetlen nő sem került be; ez egyértelmű diszkrimináció, melyen változtatnunk kell. Ez a szomorú tény választási rendszerünk tükré” (Somogyi, 2016: 862).

A témában állást foglaló akadémikusok többsége szerint a szavazási rendszer elavultságán történő változtatás elégséges feltétele lenne annak, hogy több nő kerülhessen a tudományos hierarchia legmagasabb szintjére. A nyugati aka-

¹ „Egyébként a 2007. év a »nők éve« volt az Akadémián, amikor egyszerre hét hölgy lett az MTA levelező tagja. Annak idején Vizi E. Szilveszter, az MTA akkori elnöke célul tűzte ki, hogy növeljék a női akadémikusok számát, és íme, törekvését siker koronázta.” (Lamm, 2016).

démiák ennek eklatáns példáit szolgáltatják. De, a megcsontosodott tradíciók, szokások és a közvélekedés miatt, amelynek logikája irányítja a választásokat is, úgy tűnik, ennél radikálisabb változtatások szükségesek. Ugyanis a rendelkezésre álló, szakképzett nő kutatók (posztdoktorok) indokolatlan mellőzése még évtizedekig elhúzódhat, ha arra várunk, hogy a nők akadémiai részvétele természetes legyen, és nem emeljük be őket a tudományos körforgásba egy felülről történő szabályozás, például az egyenlő teljesítményen alapuló kvóta segítségével. Mert „[a] nők gyakran azt mondják, hogy 'majdnem véletlenül' kerültek az akadémiába, hiányzott az önbizalmuk ahhoz, hogy azt higgyék, megfelelnek egy ilyen helynek” (Caplan, P. J., 1993, idézi Papp, 2017). Ennek legfőbb oka, hogy a női tudós identitását, tudományos önartikulációját problematikussá tette a tudományos élet területén meglévő gyökértelenségük, a megerősítő minta hiánya, annak töredezettsége. A hivatásszerű öndefiniálás e tudományos közegben, mely az Akadémia férfiuralmának erős bástyái miatt eddig ismeretlenek voltak előttük, plusz kihívást jelentenek a nőknek a teljesítményeken felül. Vagyis a kvóta ez esetben a megerősítő mintán javítana és a felesleges nehézséget könnyítené meg, de semmiképpen nem a bejutáshoz szükséges teljesítményt, meritumot érintené.

„Azaz összefoglalva: nem lehet kitérni az elől, hogy az Akadémia most lépjen valamit a női tagjai számának rövid távú növelése érdekében” – írja Csermely Péter, az Akadémia levelező tagja (Csermely, 2017: 624).

**Felvilágosító töredékek némi hibás előítélet eligazítására²
– a Magyar Tudományos Akadémia választási rendszeréről**

*„Oh, jő-e kor, mely e rideg közönyt
Leolvasztandja, s mely új tetterővel
Szemébe néz az elavult lomoknak,[...]”
(Madách Imre: Az ember tragédiája)³*

Mielőtt a kvótát illető fejtegetéseimet még jobban kibontanám, fontosnak tartom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia – egyes tagjai által hibásnak és elavultnak jelzett – választási rendszerét is górcső alá vegyem, illetve ezt megelőzően az MTA működését felvázoljam.

Az Akadémia hosszú fennállása óta a Magyar Tudomány legfontosabb intézménye lett. Széchenyi István jól ismert 1825. november 3-i országgyűlési felszólalása után – „[...] és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtsse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá” – indult el saját útján az akkori Tudós Társaság,

² Széchenyi István: *Világ* című művének teljes címe nyomán

³ Madách Imre (1977): *Az ember tragédiája*, Móra Könyvkiadó, 104 pp.

mely végül 1830 novemberében, Pozsonyban tarthatta meg első igazgatói ülését. Ezt 1831 februárjában követte a szervezet legelső közgyűlése, amelynek intézkedései nyomán a magyar kultúra, tudomány és nyelv gazdagítására és gondozására alapított Tudós Társaság 6 osztállyal – 42 rendes és 24 tiszteleti taggal – kezdte meg működését. A Magyar Tudós Társaság 1840-ben vette fel az Akadémia nevet, és – szerencsére – a 19. századi magyar történelem viharai ellenére töretlen fejlődésnek indult.⁴

Ha a történelmi visszatekintés után, két évszázaddal később, ugyanúgy betekintünk egy tagválasztás belső folyamatába, észrevehetjük például, hogy a nemi összetételben szinte alig történt érdemi változás (ma 7% alatt van a női akadémikusok aránya), így megállapítható, hogy tényleg töretlen a működése.⁵ A választások olyan kogens jogszabályok alapján zajlanak még ma is, amelyek, ha de jure demokratikusak is, de facto konzerválódott szokásokat tükröznek, így nem engedik érvényesülni a megváltozott igények mentén szükséges új szemléletmód érvényesülését. „Non omnium, quae a maioribus constituta sunt, ratio reddi potest” (Iul. D. 1, 3, 20 [55 dig.]) – írja a latin. Ez a nálunk még ma is érvényes szellemiség irányítja a közvélekedést, és megváltoztathatatlanak tart bizonyos szabályokat. Eszerint ugyanis nem kell feltétlenül bármiféle rendet, illetve rendszert keresnünk a régiek gondolkodásmódjában és az általuk alkotott kategóriákban, mindössze el kell fogadnunk azokat, mert úgy jók, ahogy vannak. Hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy minden régi szokásra alapozott szabályt valószínű, hogy a pillanatnyi szükség hívta életre, ekként egy adott időpillanatban felmerült, adott érdekeket szolgált. Ezek azonban mára elavulttá váltak, és az új gazdasági-társadalmi kontextusban nem állják meg a helyüket. „Jól ismert, hogy egy férfi-dominanciájú szervezetben természetesen alakul ki az a helyzet, hogy az új tagok kiválasztásánál megint férfiakat válasszanak” (Hargittai, 2016: 865). Miután hosszú időn keresztül ilyen módon történtek a választások, és férfifőbbségű volt az Akadémia összetétele, könnyen tűnik úgy, hogy működése csak ily módon lehetséges, és mindez így van jól, ez a természetes.

„A nőiség azon kérdésére, hogy a nő magasabb tudományok és művészetek kiművelésére és azoknak képviselésére van-e hivatva, mint azt a női emancipáció lovagjai erősen állítják, mi Isten és ember előtt az idők tapasztalása és a legékebben szóló tények után habozás nélkül nemmel felelünk” (Herczeghy, 1883:121). „A technológia és a tudomány már a XIX. század óta a férfiak fel-

⁴ Tarján M. Tamás: *1825. november 3. | Széchenyi István felajánlja egy évi jövedelmét a Tudós Társaság számára,*

http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1825_november_3_szechenyi_istvan_felajanlja_egy_evi_jovedelmet_a_tudos_tarsasag_szamara/

⁵ Napjainkban 11 tudományos osztálya működik, ebből nyolc természet-, három társadalomtudományi.

ségterülete, mert létezik egy olyan előítélet, mely szerint a nők természetüknél fogva alkalmatlanok a tudományos pályára, mivel nem tudnak racionálisan gondolkodni, és absztrakt ötleteket megérteni, továbbá nem tudják ezt a tudást technikai célokra alkalmazni” (Mosconi; 2001, idézi: Papp, 2007).

Ezt a megítélést többek között olyan tények is segítik konzerválni, mint amelyeket Claudia Wagner és munkatársai *Women through the glass ceiling: gender asymmetries in Wikipedia* című munkájukban ismertettek. A Csermely Péter akadémikus által is említett kutatásban megállapítást nyert, hogy „a nők Wikipedia-életrajzaiban a negatív részeket sokkal konkrétabb kifejezések írják le, mint a pozitív részeket. A férfiak életrajzaiban ez pontosan fordítva tapasztalható (Csermely, 2017: 624)⁶. A médiumok erősen befolyásolják a valóságról alkotott képet, és az általuk alkalmazott narratívumok mentén nyújtott információk lépnek a teljes valóság helyébe. Az elemzés érvei mentén, a női és férfi életrajzokat összehasonlítva láthatóvá válik, hogy a nők esetében gyakrabban élnek a családi, nemi és párkapcsolatokhoz kötődő témakörök ismételtetésével, illetve az esetleges hibáikat, tévedéseiket sokkal inkább előtérbe helyezik, mint a férfiak esetében, amit egyébként szintén az úgynevezett üvegplafon-hatás egyik okaként értelmeznek az említett szerzők (Wagner, Graells-Garrido, Garcia and Mercer, 2016).

Ezek a nőkre vonatkozó megjelölések a női tudós alakját eleve az átmenetiség kérértlen pozíciójába helyezték. Míg a férfi egy önmagában álló lényegiséggel ruházza fel önmagát, a női szubjektum-konstrukció másokhoz képest viszonyítva és a férfi általi nézettségben jön létre. Ezek miatt, ahogy más területeken is, a női tudósok pályavonalának elhalványodása végül a történettelenességbe való eltűnéssel zárul. Sajnos a jelen tanulmány kijelölt kerete nem engedi meg hogy ennek filozófiai és társadalmi hagyományairól részletesebben írjak, de említésük elengedhetetlen a tények és adatok ismertetése mellett.

A 2016. évi tagválasztás a Magyar Tudományos Akadémia 183. közgyűlésén elfogadott eljárási szabály szerint zajlott. Az elfogadott dokumentum „Az akadémikusválasztás eljárási szabályai” 6. paragrafusa tartalmazza az akadémikusválasztás alapelveit és eljárásrendjét, az ajánlások elkészítésének formai

⁶ „A Yale Egyetemen végzett kutatás szerint például egy pályázati bizottságban dolgozó egyetemi oktatók – férfiak és nők egyaránt – következetesen felülértékelték azokat a pályázatokat, amelyeken férfinév szerepelt, azokhoz képest, amelyeken női név volt található. Mint a kutatók megállapítják – és ezzel csak egyetérteni tudok –, nem tudatos nőgyűlöletről van szó, valószínűleg még csak nem is tudatos diszkriminációról, hanem a nőktől elvárt társadalmi szerepekről alkotott sztereotípiák hatásáról azaz a kulturális tudattalan működéséről, amelyet befolyásolnak szocializációnk rejtett tantervei. Ebből a szempontból azonban már talán kevésbé lehet annyira egyértelműen kijelenteni, hogy a tudományos pálya és előmenetel kizárólag a meritokrácia elvein alapul” (Séllei, 2015: 261).

és tartalmi követelményeit, valamint a jelölési folyamat szabályait⁷. Az első paragrafus vonatkozik a tagok számára, mely taxatív felsorolást ad a rendes, a külső és a tiszteleti tagok keretszámaira vonatkozóan.

Az Alapelvek 1. § szerint: (1) A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény (a továbbiakban: MTAtv.) 6. §-a alapján az akadémikusok körét rendes és levelező (a továbbiakban együtt: hazai), valamint külső és tiszteleti tagok alkotják. (2) Az akadémikusokat a hazai tagok választják a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: Akadémia) tagjai közé. (3) A 70 évesnél fiatalabb hazai akadémikusok száma nem haladhatja meg a 200 főt, a hazai akadémikusok teljes száma pedig a 365 főt. (4) A külső tagok választása során tekintettel kell lenni arra, hogy a 70 év alatti külső tagok összlétszáma ne haladja meg a 70 főt. (5) A tiszteleti tagságra jelöltek közül a tagválasztó Akadémikusok Gyűlésén megválasztható tiszteleti tagok száma ne haladja meg a 11 főt.⁸

Az MTA 186. közgyűlésén az Akadémikusok Gyűlése által elfogadott tagválasztási irányelvek szerint a tagválasztás elsődleges szempontja a tudományos teljesítmény és a hagyományos akadémiai értékek, vagyis a nemzetközi tudományos elismertség, az iskolateremtő tevékenység és a hosszú távú kiemelkedő szakmai eredményesség.⁹ A szabályok külön kitérnek a tagság különböző fokozatainak elnyerésére vonatkozó részletekre, és taxatív sorolják fel a rendes, a levelező, a külső és a tiszteleti tagság elnyerésének feltételeit is. Ezek alapján „[r]endes taggá az a magyar állampolgárságú levelező tag választható meg, aki levelező tagságának elnyerése óta jelentős tudományos eredményeket ért el. Külső taggá az az életvitelszerűen külföldön élő tudós választható, aki nem vagy nem csak magyar állampolgár, magát magyarnak vallja, tudományát elismerten és különösen magas színvonalon, alkotó módon műveli, és szoros kapcsolatot ápol a magyar tudományos élettel. Tiszteleti taggá az a külföldi (nem magyar állampolgár vagy többes állampolgár; illetve külföldön élő magyar állampolgár) tudós választható, aki szaktudományát nemzetközileg kiemelkedő színvonalon műveli, és aki a magyar tudomány különleges megbecsülésére tarthat számot.”¹⁰ Az akadémiai taggá választáshoz első lépésként ajánlás szükséges. Ez konkrétan „[...] az Akadémia tagjainak az Elnökség által megállapított határidőig az illetékes tudományos osztályhoz

⁷http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademikusvalasztas/2016_evi_akademikusvalasztas_elj_szab.pdf

⁸http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademikusvalasztas/2016_evi_akademikusvalasztas_elj_szab.pdf

⁹http://mta.hu/mta_hirei/akademikusvalasztas-nyilvanosak-az-akademiai-tagajanlasok-105782

¹⁰ http://mta.hu/mta_hirei/akademikusvalasztas-nyilvanosak-az-akademiai-tagajanlasok-105782

benyújtott, írásbeli ajánlásával történik.” Az ajánlás tartalmi követelményei:¹¹ „4. § (1) Tagjelöltté (rendes, levelező, külső és tiszteleti tagjelöltek) azok válhatnak, akik legalább három ajánlást kaptak a 4. §. (3) bekezdésében részletezett szabályok szerint.”¹²

A probléma nem ezekben a szabályokban, hanem a választás módszerében, és a választásokat irányító szokásokban keresendő. Ugyanis a tudományos osztályok tagjelölő osztályülést tartanak, és azok a tagjelöltek kerülhetnek a közös akadémiai jelöltlistára, akik az osztályokon a szavazatok több mint felét megszerezték.¹³ „[A]z érdekcsoportok lobbymunkáján múlik, mely mindig is volt, mindig is lesz – ez az emberi és különösen a férfiagyba drótozott sajátság. Mivel ezzel kell élnünk, mit tehetünk, hogy olyan rendszert dolgozzunk ki, ami egyszer majd remélhetőleg megfelelő esélyt ad a nőknek” (Somogyi; 2016: 862).

Másik megközelítésben a probléma gyökere ennél is mélyebben van, miután a női jelölteknek nincs is olyan halmaza (posztdoktorok), ahonnan egyáltalán választani lehetne, és jelölni őket az akadémiai tagságra. „MTA és a tudomány doktorai között is kevés a hölgy. Az e címekkel rendelkező 2689 kutató közül 418 (15,5 százalék) a nő. Pedig a statisztikák alapján a PhD-fokozat megszerzése idején még nagyjából azonos a nemek aránya.”¹⁴ Ennek oka pedig az a tény, hogy „[t]örténelmi örökségként hozzuk magunkkal az előző rendszer felsőoktatásában és tudományos előmeneteli rendszerében kialakult hátrányokat. Akadémikus asszonyaink többsége olyan korosztályhoz tartozik, amelyben az egyetemi diploma, majd a tudományos fokozat(ok) megszerzésekor egyes diszciplínákban igen alacsony volt a nők aránya, így számuk is sokáig alacsony volt a jelölhetőek között. Megszokottá vált tehát, hogy a jelölhetőek halmaza kicsi, közülük pedig keveset jelölnek. Talán ezért is élük meg a hölgyek az akadémiai jelölést oly váratlan eseményként, a bejutást egyfajta csodaként, s a kiemelkedő teljesítmény ellenére sikertelen megválasztást csendes beletörődéssel, visszavonulással. [...] A gyakorlat, s a 2016-os választás eredménye is azt

¹¹http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademikusvalasztas/2016_evi_akademikusvalasztas_elj_szab.pdf

¹²http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademikusvalasztas/2016_evi_akademikusvalasztas_elj_szab.pdf

¹³ Mindössze egyetlen nő kapott 50% feletti szavazatot az osztályokon, nevezetesen a Biológiai Osztályon, ő pedig Akadémiánkhoz méltatlan kampány után, melyet az osztály egyes tagjai folytattak, a nem szavazatok alapján (lásd alább) nem került az első három közé, még akkor sem, ha ugyanannyi igen szavazatot kapott, mint a listán második helyen bekerült kiváló férfi tudós. Somogyi Péter (2016): *Alkalmasak-e a nők az Akadémiai tagságra?* Magyar Tudomány 2016/07/11 <http://www.matud.iif.hu/2016/07/11.htm>

¹⁴ http://mta.hu/mta_hirei/megalakult-a-nok-a-kutato-i-eletpalyan-elnoki-bizottsag-107348

mutatja, hogy a nem szerinti megkülönböztetés ma is él az elfogultságban, s a nők tudományos kvalitásainak felismerése és elismerése ettől torzulhat is” (Csépe; 2017: 359).

Elmondhatjuk, hogy a választási rendszert ért kritika, és ennek a megváltoztatására induló kezdeményezés indoklása az előző érák kigyomlalatlan hibáinak eredményeként zavarja az egészséges demokratikus fejlődést, mely így nem felelhet a modern korok kihívásaira és akadályozza az eredményes társadalmi gazdasági kohéziót. „Ilyen változtatásra szoruló elem például, az egyes osztályok szavazásán az indoklás nélküli titkos NEM szavazati mechanizmus, melyet egyes tagok szerint meg kell szüntetni, és csak IGEN vagy üresen hagyás lehetőség legyen. Magyarázat: az indokolatlan NEM szavazat a kommunista rendszerből ránk maradt hagyomány, melynek nincs helye a XXI. Században” (Somogyi; 2016: 862).

Az akadémiai szavazási rendszer megváltoztatásának, átalakításának eredményessége viszont, ahogy fentebb is említettem, alapvetően szemléletváltozáson alapul, mely mindig nagyon lassú, időigényes folyamat. „[...] [H]a jó irányban sikerül elmozdítanunk Akadémiánkon a keresési, jelölési és választási gyakorlatot, jelentős mértékben tudunk változtatni a sok évtized alatt kialakult szemléleten. Az előbbi könnyebb, az utóbbi, a megszokásokhoz is kötött természetű miatt jóval nehezebb” (Csépe; 2017:359).

Nem kerülheti el a figyelmünket a 2016. évi tagválasztás Irányelveiben szereplő, első ránézésre hatalmas eredményként elkönnyelhető kitétel sem, mely szerint „A tudományos osztályoknak – azonos tudományos teljesítményű jelöltek közötti döntéseknél – a figyelemmel kell lenniük: i. a férfiak és a nők arányára;”¹⁵ Bár ez a tények ismeretében úgy tűnik, csak díszként tetszeleg, és megmarad a szokásként bevett gyakorlat árnyékában a demokrácia látszatát keltve.

Vagyis bárminemű szabály megváltozása, újak beemelése önmagukban nem működhetnek, mert emellett még „az egész magyar társadalom és közgondolkodás változását is kívánja, ami igen hosszú folyamat. Ráadásul, ha e komplex változások valamilyen varázsütésre a mai napon mind egyszerre megtörténnének, akkor is ezek eredménye a női kutatók akadémiai tagságában csak két-három-négy évtized múlva válna láthatóvá. Ilyen hosszú ideig nem várhatunk” (Csermely; 2017: 624).

Mindezek fényében gondolom magam is, hogy a választási rendszer ilyen átalakítása egy erősebb, női kvótára vonatkozó szabályozás nélkül nem elegendő feltétele a jelenlegi abszurd helyzet megváltoztatásának. Ma a Magyar Tudományos Akadémia rendes, levelező, külső és tiszteleti tagjai közül

¹⁵http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademikusvalasztas/2016evi_akademikusvalasztas_iranyelvek.pdf

csupán 36 nő van a 760 tagból (ami 4,73%-ot jelent). Az Akadémia 364 hazai tagja között mindössze 20 rendes és 4 levelező női tag van (6,59%).¹⁶

Női kvóta versus lassú változás¹⁷ – kvóta pro és kontra

Ahogy korábban szó volt róla, az Akadémia demokratikusabb működésének elősegítéséhez a női kvóta bevezetése jelenthetne egy lehetséges megoldást. Hadas Miklós, az MTA doktora vetette fel az azonos teljesítményhez igazodó kvóta, vagy annak egy formája bevezetését, mely, véleménye szerint fontos eszköze lehet egy diszkriminációmentes Akadémia megteremtésének. „[...] azonos teljesítmény esetén – megfontolásra méltónak tartom a nőekkel szembeni pozitív diszkrimináció alkalmazását is. Mi több, támogatom egy kvótarendszer fokozatos bevezetését, fokozatosságon szervezeti szinteket és időbeli tényezőket egyaránt értve. Az akadémikusok szintjén nyilvánvalóan nem lehet nemi kvótákat kötelezővé tenni egyik napról a másikra. Ugyanakkor az egyharmados nemi kvóta bevezetését el lehetne kezdeni a köztestületi tagok és a különböző akadémiai bizottságok szintjén, annál is inkább, mivel ez – szerencsére – némelyik grémiumban már jelenleg is érvényesül.” (Hadas; 2016: 1391). Ugyanezt a megoldást javasolja Hargittai Magdolna a *Nők a tudományban határok nélkül* című mű szerzője (Hargittai 2016). „Én korlátozott keretek között megvalósítandó pozitív diszkriminációt tartok szükségesnek és lehetségesnek. Abban az esetben, amikor az osztályokon nagyjából azonos teljesítményt felmutató nő és férfi jelölt között kell választani, az Akadémia vezetése ajánlja a női jelölt támogatását, és vegye figyelembe az osztálykeretek elosztásánál a női jelöltek számát. Ezzel a megközelítéssel nem sérül az osztályok autonómiája a jelöltek kiválasztásában és az az elv sem, hogy az elnökség nem változtathatja meg az osztályok szavazásánál kialakított sorrendet”. (Hargittai; 2016: 865).

Amíg tehát többen (köztük az MTA doktorai és tagjai közül is néhányan) egyetértenek a fentiekkel és a kvóta bevezetését is támogatnák a diszkriminációval terhelt akadémiai választási rendszer felszabadítására, addig nagy részüket – köztük a nőket is – sértené ez, a „nem meritumon alapuló, annál inkább pozi-

¹⁶ Lásd még a 2.ábrát a tanulmány végén

¹⁷ „Ez eddig így is volt; az elmúlt 25 évi átlagosan 0,17%-os női akadémikusi aránynövekedést nem tekinthetjük gyorsnak... A jelen mechanizmusok szerint, ha tudjuk tartani a nők megválasztásának elmúlt 25 éves ütemét, amire semmi bizonyíték nincs, a nők aránya akkor is csak 2150-re érné el a 30%-ot az MTA-n. De még a 30% sem tükrözné a nők arányát a tudományos haladáshoz való hozzájárulásban”. Forrás: Somogyi Péter (2017): A számok beszélnek. Magyar Tudomány 2017/5. 627–630. <http://www.matud.iif.hu/2017/05/17.htm>

tív diszkriminációs” megoldás.¹⁸ Csépe Valéria, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának véleménye szerint például „[n]ehéz egyetérteni azzal, hogy a kérdés megoldása a pozitív diszkrimináció lenne. A pozitív diszkrimináció akkor is megkülönböztetés, ha pozitív, s egy adott csoport számára kívánatos célt szolgál. A pozitív diszkrimináció a teljesítmény szempontjából nem releváns kritérium alapján részesíti a nőt előnyben, hátrányba hozva ezzel az azonos vagy hasonló teljesítményű férfit” (Csépe; 2017: 359).

Vagyis sok nő mellett érvel, hogy a tudományos teljesítmény kerül veszélybe azáltal, ha bármiféle kvótát vezetnének be, így eleve elutasítóak ezzel kapcsolatban. „Nem ismerek olyan akadémiakusnőt, aki kvótát szeretne, mert úgy véljük, hogy az Akadémia tagjaként nem a nőket képviseljük, hanem önmagunkat. Talán ez az egyik oka annak, hogy az akadémikus hölgyek mindig is vonakodnak a témához hozzászólni, hiszen a tudományos meritum megítélését látják veszélyben”(Csépe; 2017: 359). „[...] rendkívül kellemetlen helyzetbe hoznánk azokat a kolléganőket, akik „vigaszágon” kerülnének be az akadémikusok közé” (Kamarás; 2016: 866). Lamm Vanda (akit az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya májusi zárt ülésén a következő három évre osztályelnöknek választott),¹⁹ az MTA rendes tagjának javaslata szerint sem a kvóta a megoldás, és ellenzi minden olyan eszköz bevezetését, mely a tudományos teljesítményen kívül mást is számításba vesz. Ehelyett veti fel, hogy „[...]a női akadémikusok számának növelését elsősorban azzal lehetne előmozdítani, ha minél több hölgy szerezne MTA doktora címet, hiszen közülük fognak kikerülni a majdani akadémikusok. Sajnos az az igencsak elterjedt gyakorlat, hogy DSc/MTA doktora cím nélkül is egyetemi tanár lehet valaki (ez persze a férfiakra is vonatkozik), ellene hat annak, hogy minél többen törekedjenek az akadémiai cím megszerzésére” (Lamm; 2016: 867).

A fentiek ellenére tűnik mégis úgy, hogy az egyenlő teljesítmény alapú női kvóta akkor is jó és szükséges megoldást jelenthetne, ha pozitív diszkriminációként, sok kritika éri. Ugyanis ez csak látszólag eredményezne a nőkre nézve igazságtalanul előnyös állapotot. Valójában csak a megfelelő tudományos telje-

¹⁸ Legyen a jelenleginél több női akadémikus, növekedjen a nők aránya a posztdoktorok és az MTA doktorai között – ezek a legfontosabb célkitűzései a Lamm Vanda akadémikus által vezetett, frissen megalakult testületnek. Lásd még a *Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság* egységes állásfoglalását a témában: http://mta.hu/mta_hirei/megalakult-a-nok-a-kutato-i-eletpalyan-elnoki-bizottsag-107348

¹⁹ Negyedszázad után ismét jogász elnöke van a Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Lamm Vanda személyében. Megválasztásával hosszú idő után lett újra női akadémikus egy tudományos osztály elnöke. Rajta kívül hat új elnököt – Zsoldos Attilát, Laczkovich Miklóst, Kollár László Pétert, Fülöp Ferencet, Bozó Lászlót és Rác Zoltánt – választottak a tisztújítás során forrás mta.hu: http://mta.hu/mta_hirei/noi-elnok-is-van-a-tudomanyos-osztalyok-uj-vezetoi-kozott-az-akademian-107834

sítménnyel bíró nőket segítené az Akadémia berkeibe, akik férfitársaikhoz hasonló meritum alapján lennének a posztra eleve alkalmasnak ítélve. Így biztosíthatnának egy mintát és alapozhatnák meg a tudományos hagyományt és tapasztalatot a nők következő generációja számára. Vagyis egyfajta katalizátor szerepét töltené be a hazai esélyegyenlőség és demokratizálódás megrekedt folyamataiban. Nota bene, a kvóta önmagában még akkor sem lenne elegendő, ha levetné mindenfajta ellenérvet, mert ahhoz, hogy működőképes legyen, olyan intézkedéseknek is támogatniuk kellene alkalmazását, amely a család és a karrier²⁰ összeegyeztetését segítené, hogy ne kelljen választani a magyar nőknek az előbbiek között. Így lehetséges csak, hogy a nők a tudományos életben, a kutatói munkákban tudásuk teljes körű kihasználásával vehessenek részt. „[A] gyermekvállalás utáni reintegráció, az önálló csoportalakítás és fenntartás, a vezetői szerepvállalás felső vezetői támogatása (+ a nő és családbarát munkahely + sikeres női vezető kutatói életpálya pozitív példái) mind-mind olyan fontos elemei a női kutatómunka az őt megillető helyre kerülésének, amelyek nélkül egy-egy kiragadott intézkedés önmagában nem lesz varázserejű” (Csermely; 2017: 624).

Befejezés

„Itt töpreng a volnákon [...] mi minden lehetett volna, a lehetőség lehetősége, mint lehetőség – dolgok, mit nem tudunk – milyen nevet viselt Akhilleusz, mikor nők között élt.” (Joyce; 1986: 249)

A tanulmány címének választott Szkülla és Kharübdisz, Homérosz Odüsszeiájában, annak 12. énekében szereplő két szörny neve. Amikor Odüsszeusz hosszú fáradságos utazásai során egy tengersizoros elé került, és azon kellett átmennie, e két roppant szörny állt célja elé. A szoros egyik egyik oldalán Szkülla, a másikon Kharübdisz fenyegetett. Ha el akarta kerülni az egyiket, kénytelen volt a másikhoz közel hajóznia. A történet szerint bár Odüsszeusznak sikerült elkerülnie Kharübdiszt (aki a veszélyesebb volt), de Szkülla így is elragadta hat emberét. E történetből redukált kifejezés ma arra a nehéz választásra utal, mely két rossz opció esetén áll fenn, de amelyet nem kerülhetünk el, és igyekszünk a kevésbé rosszat választani egy nagyobb jó elérése érdekében.

De vajon hogyan is állnak ehhez a választáshoz és problémához azok, akik még nem jutottak be az Akadémiára? Milyen kötelessége van azoknak, akik már bekerültek? És hogyan döntenek, akiknek van erre lehetőségük?

²⁰ “A munkaerő-piaci kariert választó gyermekes nők esetében gondot jelent a családi szerep zavartalan ellátása. Esetükben a hatékony társadalmi integráció feltétele a gyermekelhelyezés megoldása magán jelleggel vagy intézményi keretekben.” (Koncz, 2016)

Az egyik oldalon a női kvóta pozitív diszkriminációjának réme lebeg, a másik oldalon egy hosszú, fáradságos út, mely a közgondolkodás megváltozásának lassú, időigényes folyamatát jelentené, és ami alatt sok, jelenleg kutató nő pályája törne meg. Ahogy pl. Kamarás Katalin, az MTA rendes tagja írta a *Nők az Akadémián* című véleményformáló cikkében, azt, hogy jelölésre alkalmas nőkutatót tudjanak választani, csak hosszú évek távlatában, a fiatal korosztály bátorításával lehet megoldani. (Kamarás; 2016: 866).

Akárhogy is, de mindkét esetben súlyos veszteségeket szenved a női tudósok köre, mert „[s]ok igen tehetséges kutató tudományos pályája akad el, s nem tudjuk meg soha, mire lettek volna képesek. Mások, akik rendkívül teherbíróak, kitaróak és talán szerencsések is abban az értelemben, hogy környezetük, mindenekelőtt partnerük, elfogadja és segíti őket, beteljesítik céljaikat, bár pályájuk gyakran lelassul. Később lesz tudományos fokozatuk, s talán soha nem derül ki, hogy legalább olyan alkalmasak lennének vezetőnek, mint férfi kollégáik”. (Csépe, 2017: 359).

A döntések és a változások előmozdítására kiválasztott módszerekről általában utólag derülnek ki, hogy jók voltak-e. Ahogy Hegel is leírta „*Minerva baglya csak alkonyatkor kezdi röptét*”, vagyis a gyakorlati kérdésekben a bölcsesség csak utólagos, mert az adott helyzetekre, problémákra reflektáló elméletek rendszerint nem képesek megoldani vagy megállítani azokat a folyamatokat, amelyek keretei között megszületnek. Mindenesetre egy dolog biztos, az akadémiai férfiuralom requiemjéhez gyorsan el kell felejteni a nők tudományos pályán való alkalmatlanságáról szóló régi szövegek ‘egylemezes kintornáját’.

Irodalom

- Caplan, P. J. (1993): *Lifting a Ton of Feathers: A Women's Guide for Surviving in the Academic World*. Council of Ontario Universities, Toronto
- Csermely Péter (2017): *A nők tudományos előmenetele, mint felülről korlátozó-dó hálózatos jelenség*. Magyar Tudomány 624. o.
<http://www.matud.iif.hu/2017/05/16.htm>
- Csépe Valéria (2017): *Túl az üvegplafonon*. Magyar Tudomány, 178. 359. o.
<http://www.matud.iif.hu/2017/03/12.htm>
- Hadas Miklós (2016): *Az MTA és a férfiuralom*. Magyar Tudomány 177. 1391. o. <http://www.matud.iif.hu/2016/11/15.htm>
- Hargittai Magdolna (2016): *Korlátozott pozitív diszkrimináció*. Magyar Tudomány 177. 865. o. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/12.htm>
- Herczeghy Mór (1883): *A nő fizikai és szellemi természete – Különös tekintettel a keresztény vallásra, az erkölcsiségre és a tudományra*. Grill Károly Királyi udvari könyvkereskedése, Budapest, 121. o.
- Homérosz (1986): *Odüsszeia*. Európa Könyvkiadó, 194. o.
- Joyce, James (1986): *Ulysses*. Európa Könyvkiadó, 249. o.

- Kamarás Katalin (2016): *Nők az Akadémián*. Magyar Tudomány 177. 866. o. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/13.htm>
- Koncz Katalin: *A mainstream nőpolitika zsákutca?! Magyar Tudomány* 2016/4. 461-477 <http://www.matud.iif.hu/2016/04/10.htm>
- Lamm Vanda (2016): *Nők az Akadémián*. Magyar Tudomány, 177. 867. o. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/14.htm>
- Madách Imre (1977): *Az ember tragédiája*. Móra Könyvkiadó, 104. o.
- Papp Eszter (2007): *A nők és férfiak közti esélyegyenlőség a kutatásfejlesztésben Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. http://www.kgt.bme.hu/doktori/phds/papp_e.pdf
- Radnóti Miklós: *Előhang egy monodrámához*. In.: In.: Radnóti Miklós összes versei versfordításai, Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1994, 282. o.
- Séllei Nóra (2015): *Professzornők a Debreceni Egyetemen*. Debreceni Szemle 2015/3. 260–277. http://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/2015_3_S%C3%A9llei_N%C3%B3ra.pdf
- Soltész Iván (2016): *Nők a Magyar Tudományos Akadémián*. Magyar Tudomány 177. 1130 o. <http://www.matud.iif.hu/2016/09/13.htm> Letöltés ideje 2017. 05. 31.
- Somogyi Péter (2016): *Alkalmasak-e a nők az Akadémiai tagságra?* Magyar Tudomány 177. 2862. o. <http://www.matud.iif.hu/2016/07/11.htm> letöltés ideje: 2017.05.05.
- Somogyi Péter (2017): *A számok beszélnek*. Magyar Tudomány 2017/5. 627–630. <http://www.matud.iif.hu/2017/05/17.htm>
- Tarján M. Tamás: *1825. november 3. | Széchenyi István felajánlja egy évi jövedelmét a Tudós Társaság számára*. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1825_november_3_szechenyi_istvan_felajanlja_egy_evi_jovedelmet_a_tudos_tarsasag_szamara/ letöltés ideje 2017. 05. 31.
- Wagner, Claudia, Graells-Garrido, Eduardo, Garcia, David and Menczer, Filippo (2016): *Women through the glass ceiling: gender asymmetries*. <https://epjdatasience.springeropen.com/articles/10.1140/epjds/s13688-016-0066-4> letöltés ideje 2017. 05. 30.

Internetes források:

- Dig. 1.3.20 Iulianus 55 Dig. Forrás: <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest1.shtml>
http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademikusvalasztas/2016_ev_i_akademikusvalasztas_elj_szab.pdf letöltés ideje 2017. 05. 31.

http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademikusvalasztas/2016evi_akademikusvalasztas_iranyelvek.pdf letöltés ideje: 2017. 05. 31

<https://epjdatascience.springeropen.com/articles/10.1140/epjds/s13688-016-0066-4> letöltés ideje 2017. 05. 30.

http://mta.hu/mta_hirei/megalakult-a-nok-a-kutato-i-eletpalyan-elnoki-bizottsag-107348 letöltés ideje : 2017. 05. 05

http://mta.hu/mta_hirei/attorni-az-uvegplafont-kijutni-az-utvesztobol-elsokent-ult-ossze-a-nok-a-tudomanyban-kerekasztal-az-akademian-107103

http://mta.hu/mta_hirei/noi-elnok-is-van-a-tudomanyos-osztalyok-uj-vezetoi-kozott-az-akademian-107834